

Наталія БУТЕНКО

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту ім. професора Петухова Є., Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна.
ORCID ID: 0000-0003-3039-0946
butenkoni@online.ua

Олександр СПРИНЬ

Кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології людини та імунології Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна.
ORCID ID: 0000-0002-7262-9030
ksandrsprun@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК УМОВА УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОСТІ

У статті розглядається актуальна проблема професійного удосконалення педагогів. Якісна підготовка педагогічних кадрів у сучасних умовах визначається рівнем її відповідності соціальному замовленню – формуванню творчої особистості, яка володіє глибокими науково-професійними знаннями, вміннями та навичками, високою культурою особистості, яка прагне до неперервного удосконалення своєї діяльності.

Однією із необхідних умов підвищення професійності визначається педагогічна культура, яка передбачає інтегративну характеристику педагога, яка визначає основні риси його соціально-педагогічної діяльності.

Ми виходимо із того, що педагогічна культура – важлива складова загальної культури в умовах педагогічного процесу. Її фундаментом, внутрішнім стержнем є світогляд – єдність знань, переконань і практичних дій педагога.

Педагогічна культура вимагає наявності певної теоретичної чітко розробленої загальної моделі її структурних компонентів.

До основних компонентів педагогічної культури відносяться: культура мислення, почуттів, дій, спілкування, мови. Всі вони взаємопов'язані, взаємообумовлені, взаємодіють. Кожний із перерахованих компонентів має безпосереднє відношення до структури педагогічних здібностей і визначається базовими властивостями і професійними вміннями.

Розвиток педагогічної культури у процесі професійної підготовки майбутнього учителя має бути націленим на зростання демократичності, гуманності, поваги та уваги до особистості, ввічливості, розвитку моральних якостей та загальнолюдських цінностей в педагогічній діяльності.

Для прояву професіоналізму педагогічного працівника необхідна наявність таких видів культури, як: професійна, педагогічна, управлінська. З'ясовано, що професійну культуру складають педагогічна та управлінська. Педагогічна культура виявляється у системі професійних знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються у різноманітних видах професійної діяльності та спілкування педагога.

Ключові слова: формування; педагогічна культура; професіоналізм; педагогічний процес; структурні компоненти; педагогічні здібності; професійні вміння.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Зміни в системі освіти України, які зумовлені завданнями визначеними законами України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, „Про вищу освіту” потребують удосконалення професійності педагогів.

Принципи гуманізації та демократизації системи освіти потребують розвитку таких складових педагогічної майстерності педагога: духовних, психологічних, організаційних, комунікативних та креативних. Вони, зокрема, визначають рівень професійної культури вчителя.

Аналіз літературних джерел, наукових праць, практика спостереження та оцінювання стану сформованості професійної культури педагогічних працівників доводить, що вона недостатньо відповідає сучасним вимогам системи освіти. В процесі професійної підготовки майбутніх вчителів загальноосвітніх навчальних закладів недостатньо акцентують увагу на формування професійної культури. Тому пріоритетним для навчання студентів є розробка й обґрунтування завдань розвитку педагогічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатньо уваги приділено вітчизняними і зарубіжними вченими питанням професійної, у т.ч. педагогічної культури спеціалістів (В.Андрущенко, А.Бойко, В.Бондар, А.Губа); як окремий напрям розглядається проблема управлінської культури керівників навчальних закладів (С. Королюк, О. Мармаза, Л. Орбан-Лембрик, Ю.Палеха, В. Ягупов та ін.).

У побудову системи управління у сфері освіти значний внесок зробили В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Карамушка, В. Маслов, В. Пікельна, Є. Хриков, та ін.

Останнім часом проблемі розвитку професійної культури у навчальних закладах присвячені публікації А.Губи, С.Королюк, О.Мармази, І.Прокопенко.

У сучасних дослідженнях культура особистості характеризується за трьома підходами: ціннісним – як сукупність матеріальних та духовних цінностей; діяльнісним – як специфічний спосіб діяльності; особистісним – як процес розвитку сутнісних сил людини та її творчої самореалізації. Культура особистості є багатоаспектним утворенням і складається з особистісної, мотиваційно-ціннісної і діяльнісної складових.

У ході теоретичного аналізу виявлено, що культура особистості тісно пов'язана з її професійною діяльністю, оскільки має вплив на розвиток особистості у процесі професійного зростання, і навпаки, рівень її культури впливає на результативність професійної діяльності.

Педагогічна культура виявляється у системі професійних знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів та цінностей, які реалізуються у різноманітних видах професійної діяльності та спілкування педагога.

Педагогічна культура – це синтез високого професіоналізму у внутрішніх властивостях педагога, володіння методикою викладання і наявність культуротворчих здібностей. Вона впливає на формування самореалізації та соціальної відповідальності майбутнього вчителя. Діяльність учителя у сфері педагогічної культури є діяльність, що спрямована на відтворення, збереження, розподіл та використання духовних цінностей. [1].

Практично цих же позицій дотримується В. Зелюк, який вважає професійну і педагогічну культуру синонімічними поняттями, стверджуючи, що існує більш широка категорія - „культура майбутнього вчителя", що поєднує в собі різні види особистісної культури, в тому числі і професійну.

О.Рудницька визначає педагогічну культуру як „сукупність сформованих якостей особистості вчителя, які знаходять свою проекцію в його вміннях та проявляються в різних аспектах професійних відносин і діяльності" [2].

Ми враховуємо думку В. Кравцова, що "професійна культура має об'єктивний вимір, що характеризує її як суму надбань, цінностей, установок, способів спілкування, традицій, ритуалів, досягнень науки, освіти, що, будучи створеними в процесі діяльності людей, через опредмечування відділилися від

них і стали самостійними утвореннями зі специфічними зв'язками, та суб'єктивний, що виражається у особистісній інтеріоризації цих надбань та атрибутів" [3].

Зростання актуальності проблеми розвитку педагогічної культури культури педагогічних працівників в умовах нової освітньої парадигми, а також недостатнє її висвітлення в теорії і практиці визначили тему нашого дослідження.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування припущення того, що формування педагогічної культури є однією із важливих умов удосконалення професійності педагогічних працівників.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У нашому дослідженні ми надали перевагу аналізу проблеми розвитку педагогічної культури педагогів у процесі професійної підготовки, зокрема, шляхом її діагностування.

Діагностування (від „діа” – „прозорий” та „гнозис” – „знання”) в буквальному перекладі означає прояснення, розпізнавання; отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта, його відхилення від норми [4].

Діагностування перебуває у нерозривному зв'язку з прогнозуванням та проектуванням, які логічно завершують ланцюжок дослідницької процедури [5].

Підласий І.П. визначає діагностику як систему технологій, засобів, процедур, методик і методів висвітлення обставин, умов та факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їх ефективності та наслідків у зв'язку із заходами, що передбачаються або здійснюються [5].

Констатувальний експеримент проводився серед студентів-магістрів ХДУ. Метою було виявлення реального стану вирішення визначеної проблеми шляхом діагностування стану педагогічної культури випускників- магістрів, майбутніх педагогічних працівників, управлінців навчальних закладів.

У ході констатувального експерименту з'ясовано важливість розвитку педагогічної культури педагогічних працівників для покращення ефективності їхньої педагогічної діяльності

У ході експерименту використовувалися різні методи: спостереження, самооцінка з метою вивчення особливостей педагогічної культури, анкетування.

За результатами дослідження був зроблений загальний висновок про стан розвитку педагогічної культури майбутніх педагогічних працівників.

Аналіз результатів анкетування майбутніх учителів, спостереження за їхньою навчальною діяльністю дозволили виявити якісний і кількісний стан розвитку педагогічної культури.

Для вивчення проблеми дослідження нами була розроблена анкета

„Педагогічна культура у професійній діяльності педагогічного працівника”. Проаналізуємо результати опитування за кожним із запропонованих запитань анкети.

У результаті вивчення розуміння різними респондентами поняття „педагогічна культура” виявилось, що воно є неточним, неповним, причому кожна категорія респондентів вкладає у визначене поняття своє розуміння. Так, більшість магістрів (31%) у сутність поняття „педагогічна культура ” включають майстерність спілкування з різними категоріями співрозмовників, у тому числі з батьками учнів. Друга група (29,5%) вважають, що педагогічна культура учителя полягає в умінні керувати учнівським колективом; 18% – у рівні його особистісної культури; 11,5% – у взаємовідносинах з учнями.

Респонденти наголошують і на важливості таких особливостей: норм етики та моралі поведінки (4,1%), взаємовідносин (3,7%), іміджу(3,7%), мистецтва спілкування (1,7%).

Що ж до самих вчителів, то, відповідаючи на запитання “Ваше розуміння змісту поняття “педагогічна культура ”, більшість із них (53,6%) наголошує на важливості вмінь та навичок керівної функції процесу спілкування ; 23,2% – на

стилеві спілкування з учнями та іншими учасниками навчально-виховного процесу; 23,2% – на ролі особистісних якостей, рівні особистої культури.

Аналіз анкетних даних підтвердив наше узагальнення щодо трьох підходів до визначення управлінської культури педагога, а саме: професійно-діяльнісного, особистісного та мотиваційно-ціннісного.

Студенти - магістри на перше місце ставлять такі вміння як: вміння розуміння та знання особистості учня; вміння повести за собою, захистити; вміння переконувати, ставити мету, спілкуватися (31,3%).

Інша група респондентів вважає, що критерієм визначення педагогічної культури може слугувати культура спілкування (27%), високий рівень особистої культури (18%) та стиль керівництва (13,7%). Серед респондентів є й такі, які одними з головних критеріїв вважають якість навчально-виховного процесу в ЗНЗ.

Важливою є оцінка стилю керівництва як одного з вагомих показників педагогічної культури педагога. Респонденти здійснювали самооцінку власного стилю керівництва, а також було запропоновано визначити стиль, який переважає в діяльності окремих учителів ЗНЗ на основі спостереження за їх діяльністю. У процесі були виявлені такі результати: авторитарний стиль – 26,5% , демократичний стиль – 48% ; ліберальний – 25,5%.

Треба зауважити, що „чистий” стиль у діяльності не зустрічається, а існує авторитарно-демократичний або демократично-авторитарний. Найкращим вважається оптимальний стиль, який є дієвим у конкретній ситуації, з урахуванням потреб, інтересів, індивідуальних особливостей учнів, рівня розвитку закладу і колективу. Тобто, оптимальним залишається використання позитивних елементів усіх відомих стилів [6]. Це означає, що сучасний педагог має будувати свої взаємовідносини з усіма учасниками навчально-виховного процесу на принципах демократичності, толерантності, поваги та уваги до особистості, урахування її потреб, проблем, інтересів тощо.

Розвиток педагогічної культури у процесі професійної підготовки майбутнього учителя має бути націленим на зростання демократичності,

гуманності, поваги та уваги до особистості, ввічливості, розвитку моральних якостей та загальнолюдських цінностей в педагогічній діяльності.

Вивчення думок респондентів щодо шляхів розвитку педагогічної культури довели, що вагомим показником є спеціальна освіта.

Шляхи розвитку педагогічної культури:

1. Спеціальна освіта.
2. Робота над собою, самоосвіта .
3. Обмін досвідом, спілкування з колегами.
4. Науково-методичне забезпечення.
5. Участь у семінарах, конференціях.

Аналізуючи зв'язок особистісних якостей педагога з аспектами його педагогічної культури, відмітимо, що тактовність віднесена нами до соціально-психологічного виду; компетентність – до інформаційного, професійність – адміністративного, вимогливість – організаційного . Інші види педагогічної культури респонденти не виокремили як вагомі. Це стосується якостей політичного, правового і менеджерського видів культури.

Також у ході діагностування здійснювалася оцінка та самооцінка студентами та учителями власних якостей. У результаті виявилось, що для більшості учителів притаманні такі якості, як: відповідальність (83,2%), охайність (78,2%), ввічливість (78,2%), чесність (78,2%), гуманність (78,3%), повага та довіра до людей (73,2%), тактовність(69,9%), співпраця (65%), демократичність (63,3%), толерантність (61,7%), професіоналізм (55,1%) Частково притаманними – здатність до ризику (71,7%), ерудиція (69,9%), висока культура (63,3%), володіння собою (60%), творчість (60%), принциповість(56,7%), уважність (55,1%), комунікативність (51,8%) та організованість (51,8%). Частина опитаних вважає, що їм не притаманні такі якості, як: здатність до ризику (9,9 %); комунікативність (3,3 %), організованість (3,3%), принциповість (3,3%), володіння собою (3,3%), висока культура (1,7%), уважність (1,5%), творчість (1,7%), відповідальність (1,8%), співпраця (1,8%) . Тому ми вважаємо, що особлива увага під час розвитку

педагогічної культури педагогічного працівника має спрямовуватись на розвиток особистісних та ділових якостей, а саме: здатності до ризику, високої загальної культури, володіння собою, творчості, принциповості, уважності, комунікативності, організованості, ерудованості.

Для підвищення рівня управлінської культури педагога нами розроблено спецкурс „Основи педагогічної культури учителя”.

До основних напрямів реалізації гуманістичної парадигми формування педагогічної культури віднесено такі:

зміна пріоритетів у професійній підготовці майбутнього вчителя через задоволення особистої мети, зацікавлення й потреб кожного студента досягти успіху в оволодінні професійною культурою, створити умови для саморозвитку;

демократизація навчально-виховного процесу, що дає можливість кожному студенту вільно й усвідомлено здійснювати свій світоглядний вибір, брати активну участь у студентському самоврядуванні; зміна методів управління навчально-виховним процесом наданням переваги соціально-психологічним, соціально-економічним, соціально-педагогічним методам, що забезпечують створення емоційно сприятливої атмосфери для становлення суб'єктної позиції студентів.

Зміст спецкурсу складено на основі вивчення сучасної науково-педагогічної, психологічної та філософської літератури, із врахуванням сучасних тенденцій розвитку освіти та вимог, що ставляться до педагогічного працівника ЗНЗ, рівня його професійної компетентності та особистісної культури.

Основною метою впровадження спецкурсу є ознайомлення із питаннями змісту педагогічної культури, її компонентами та шляхами розвитку; стимулювання потреби розвитку власного рівня педагогічної культури; вдосконалення необхідних для педагогічної діяльності вмінь та навичок з метою забезпечення ефективності навчально-виховного процесу.

Курс розраховано на 30 годин, з яких 8 год. відводяться на лекційні, 8 год. на семінарські заняття, 14 самостійна робота. Вивчаються такі модулі.

Лекційний модуль:

Тема 1. Педагогічна культура сутність та ознаки.

Тема 2. Основні шляхи розвитку педагогічної культури педагогічного працівника.

Тема 3. Формування оптимального стилю взаємодії.

Тема 4. Мистецтво та техніка педагогічного спілкування.

Практичний модуль

1. Педагогічна культура: сутність та ознаки (сем.)

2. Педагогічна культура та її роль у здійсненні ефективного навчально-виховного процесу (сем.).

3. Технологія розвитку педагогічної культури (сем.)

4. Формування оптимального стилю керівництва навчально-виховного процесу (сем.)

При розробці спецкурсу „Основи педагогічної культури учителя » враховані принципи: науковості, системності, систематичності і послідовності, доступності, актуальності, зв'язку теорії й практики, поєднання навчання та самоосвіти; використання різних форм організації навчання.

На заняттях спецкурсу доцільно розглядати питання, що стосуються

структури поняття „Педагогічна культура працівника ЗНЗ” для розуміння слухачами самого терміну, його структурних компонентів, видів та рівнів сформованості. На основі обговорення визначеного кола питань слухачі під керівництвом викладача, використовуючи метод моделювання, створюють еталон педагогічної культури педагога, тобто ідеальну модель, що включає необхідні для управління навчально-виховним процесом ЗНЗ якості, знання та вміння, систему мотивів і цінностей.

Такі методи роботи, як: оцінювання, аналіз, синтез, порівняння, сприяють прагненню магістрів покращити власні показники, щоб наблизитися до еталону.

Застосування активних форм, методів і засобів навчання сприяє зацікавленості, активності, ініціативності учасників навчально-виховного процесу. Так, такі форми проведення занять, як прес-конференції, круглі столи, методичні симпозіуми, а також інтерактивні методи навчання дозволяють

виявити позицію кожного стосовно проблеми, висловити власну думку, стати на місце іншої людини, виробити певну тактику поведінки в тій чи іншій ситуації.

Сучасні засоби навчання (робота з комп'ютером, Інтернет, мульти-медіа, відео) покликані активізувати кожного студента, сприяють вдосконаленню його наукової організації праці, а також підвищують рівень інформаційної культури.

З метою формування *операційно-діяльного компонента* педагогічної культури варто використовувати ділові ігри, тренінги; на лекційних і семінарських заняттях запроваджувати активні методи: дискусійні (групові дискусії, аналіз ситуацій вибору, „мозговий штурм”, драматизація педагогічних ситуацій з подальшим їх аналізом тощо); ігрові (дидактичні творчі ігри, зокрема ділові та рольові ігри), що сприяють обміну інформацією й думками, оцінками й особистісним досвідом, удосконалюють вміння здійснення творчої взаємодії. Формування усіх компонентів педагогічної культури може бути продовжено під час педагогічної практики студентів, у процесі якої вирішується завдання: допомогти майбутнім педагогам підвищити рівень професіоналізму.

Студентам пропонували такі завдання: проаналізувати організацію педагогічного процесу в навчальному закладі та класі; оцінити стиль педагогічної взаємодії. На базі ЗНЗ магістри мають набувати також вмінь і управлінської діяльності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі результатів аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури та експериментального дослідження ми можемо зробити висновок, що для прояву професіоналізму педагогічного працівника необхідна наявність таких видів культури, як: професійна, педагогічна, управлінська. З'ясовано, що професійну культуру складають педагогічна та управлінська. Педагогічна культура виявляється у системі професійних знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються у різноманітних видах професійної діяльності та спілкування педагога.

Подальше дослідження буде спрямоване на визначення ролі управлінської культури педагогічного працівника в організації навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел

1. Радул В. В. Діагностика особистості майбутнього вчителя : монографія. Київ : Вища школа, 1995. 150 с.
2. Радул В. В., Кравцов В. О., Михайліченко М. В. Основи професійного становлення сучасного вчителя : навчальний посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. 252 с.
3. Кравцов В. О. Теоретичні аспекти інтерпретації змісту професійної культури вчителя. *Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2004. Випуск 54. С. 81–85.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
5. Діагностика управлінської культури керівників загальноосвітніх навчальних закладів: збірник тестів для керівників закладів освіти / уклад. Королюк С. В. Полтава : ПОШПО, 2005. 32 с.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 568 с.
7. Бутенко Н. І., Долгушина О. А. Управлінська культура майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів як предмет наукових досліджень. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka (Педагогіка)* : научный журнал. Warszawa, 2019. № 48. С. 9–11.

Butenko N., Spryn A. Development Of Pedagogical Culture For Professionalism Improvement

At stats rozdzlyazhatsya actual problem of professional udoskonalenny teachers. Yakisna training of teachers at our current minds is to see the highest level of social diversity - the form of creative specialties, the highest level of knowledge and knowledge of the world, professional history and professional knowledge.

One of the most necessary minds is the education of teachers, the culture, the transfer of the integral characterization of the teacher, and the basic education of the social and pedagogical activity.

Apparently because of the fact that pedagogical culture is important, the warehouse of foreign culture is important in the minds of the pedagogical process. Фундаї foundation, inner core є svitoglyad - ednist knowledge, reconfiguration and practical teacher.

The pedagogical culture of vimagas is obvious in terms of singing theoretically clearly fragmented foreign models of structural components.

The main components of pedagogical culture are introduced: culture miscellaneous, pochuttiv, diy, spilkuvannya, movi. All stink vzakomopov'yazani, vzaimoumoblenovleni, vzakomodiyut. The leather component is reinserted in components without any interruption to the structure of pedagogical needs and is designated as the basic authority and professional intelligence.

The development of pedagogical culture in the process of professional training of a maybut teacher as a teacher focuses on the development of democracy, humanity, respect and respect for special values, moral values and education of moral values.

For manifesting the professionalism of the pedagogical practitioner, the manifestation of such types of culture is necessary, such as: professional, pedagogical, managerial. It's explained that the professional culture is stored by the teacher and the manager. The pedagogical culture manifests itself in the system of professional knowledge and knowledge, special brutes, motives and values, as well as realizable in the different types of professional teacher training.

Keywords: development, pedagogical culture, professionalism, pedagogical process, structural components, pedagogical skills, professional skills.

References

1. Radul V. V. (1995). *Diahnostyka osobystosti maybutn'oho vchytelya*: monohrafiya [Diagnosis of future teacher's personality: monograph]. Kyiv. Vyscha shkola. 150 s. [in Ukrainian].
2. Radul V. V., Kravtsov V. O., Mykhaylichenko M. V. (2007). *Osnovy profesiynoho stanovlennya suchasnoho vchytelya*: navchal'nyy posibnyk [Basics of professional development of a modern teacher: tutorial]. Kirovohrad. Imeks-LTD. 252 s. [in Ukrainian].
3. Kravtsov V. O. (2004). *Teoretychni aspekty interpretatsiyi zmistu profesiynoyi kul'tury vchytelya* [Theoretical aspects of interpretation of the content of the teacher's professional culture]. Naukovi zapysky KDPU. Seriya: Pedagogichni nauky [KSPU Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences]. Kirovohrad. RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vypusk 54. S. 81–85. [in Ukrainian].
4. (2009). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi mowy* [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv, Irpin'. VTF «Perun». 1736 s. [in Ukrainian].
5. (2005). *Diahnostyka upravlins'koyi kul'tury kerivnykiv zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv: zbirnyk testiv dlya kerivnykiv zakladiv osvity* [Diagnosis of managerial culture of heads of general educational institutions: a collection of tests for heads of educational institutions] / uklad. Korolyuk S. V. Poltava. POIPPO. 32 s. [in Ukrainian].
6. Orban-Lembryk L. E. (2003). *Psykholojiya upravlinnya*: posibnyk [Management Psychology: textbook]. Kyiv. Akademydav. 568 s. [in Ukrainian].
7. Butenko N. I., Dolhushyna O. A. (2019). *Upravlins'ka kul'tura maybutnikh kerivnykiv zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv yak predmet naukovykh doslidzhen'* [Management culture of future heads of general education institutions as a subject of scientific research]. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka (Pedagogika)*: nauchnyy zhurnal [Herald of pedagogy. Science and Practice (Pedagogy): scientific journal]. Warszawa. 48. S. 9–11. [in Ukrainian].